

ДИСКУСІЙНИЙ ПРОСТІР

УДК 005:339.9

ОНИЩЕНКО Володимир, д. е. н., професор кафедри міжнародних економічних відносин Київського національного торговельно-економічного університету

ГЛОБАЛЬНЕ УПРАВЛІННЯ У КОНТЕКСТІ МІЖНАРОДНОЇ ПОЛІТИЧНОЇ ЕКОНОМІКИ

Доведено, що до предметно-методологічного простору міжнародної політекономії слід долучити онтологічні проблеми глобалізації та її керованості. Глобальну економіку пропонується розглядати як нелінійну, різнорідно зв'язну нестабільну систему. Показано, що в основі глобального управління знаходиться нерівноважний консенсус національних інтересів, а також методологія "м'якого" коригування глобалізаційних процесів.

Ключові слова: міжнародна політекономія, онтологія глобалізації, глобальна економіка, глобальне управління.

Онищенко В. Глобальное управление в контексте международной политической экономики. Доказано, что в предметно-методологическое пространство международной политэкономии следует включить онтологические проблемы глобализации и ее управляемости. Глобальную экономику предлагается рассматривать как нелинейную, разнородно связную нестабильную систему. Показано, что в основе глобального управления находится нестабильный консенсус национальных интересов, а также методология "мягкой" коррекции глобализационных процессов.

Ключевые слова: международная политэкономия, онтология глобализации, глобальная экономика, глобальное управление.

Постановка проблеми. Розуміння тісного взаємозв'язку між політикою та економікою дало поштовх до створення з 70-х років ХХ ст. наукової парадигми міжнародних відносин – міжнародної політичної економії (МПЕ, *International Political Economy, IPE*) або глобальної політичної економії (*Global Political Economy, GPE*). На те, що політика та економіка завжди йдуть поруч, і глобальні процеси скеровуються ними звертали увагу ще класики ХІХ ст.: А. Сміт, Д. Рікардо, Дж. Ст. Мілль, К. Маркс, А. Маршалл.

Останніми десятиліттями МПЕ стала стрімко розвиватися, охоплюючи досить широкий спектр проблем: глобалізація, дивергенція світового розвитку, міжнародна конкуренція, міжнародна безпека, формування та розвиток світової політичної та економічної інститу-

ційних матриць, глобальне управління, світовий сталий розвиток та ін. Одним з центральних питань МПЕ, навколо якого точиться запекла дискусія, це можливість управління процесами глобалізації, так звана проблема "глобального управління" (ГУ). Особливо вона набуває гостроти в умовах турбулентності світової економіки та наближення її до стану біфуркації. Тому актуальною, принаймні, у теоретичному контексті, є необхідність визначитися з реальними можливостями управління глобалізацією для того, щоб спрямувати її у русло, прийнятне для сталого світового розвитку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Західна наукова думка активно переймається проблемами МПЕ, в тому числі і проблемою ГУ. Заслужують на увагу праці Р. Гілпін, Дж. Гілпін [1], Дж. Фреден, Д. Лейк, Дж. Броз [2], Т. Коен [3], Т. Оатлі [4] та ін. Особливо слід відзначити внесок Дж. Бьюкенена у сучасну політичну економію – розроблення теорії суспільного вибору та політичного ринку (Нобелівська премія 1986 р.) [5]. Його ідея "конституції економічної політики" розглядається ним та його послідовниками як вихідне положення теорії глобального управління. Проблеми МПЕ та ГУ досліджували вітчизняні науковці: О. Білорус [6], Д. Лук'яненко, А. Поручник [7], А. Філіпенко [8] та ін.

Однак, незважаючи на всі досягнення, необхідно визнати, що на сьогодні міжнародна політична економія – це еkleктична теорія з невизначеними поки що чітко предметом та методологією дослідження, а тому немає і чіткої методологічної бази ГУ, що обумовлює різне бачення форм та методів управління глобальними процесами. Не існує чіткого розуміння природи об'єкта управління – економічної глобалізації як процесу і, відповідно, його можливих суб'єктів та механізмів. Тому особливого значення набуває проблема онтології глобалізації та глобального управління у методологічному дискурсі МПЕ.

Мета статті – уточнення парадигми глобального управління у методологічному дискурсі міжнародної політекономії.

Матеріали та методи. Матеріалами дослідження слугували праці вітчизняних та зарубіжних фахівців. У процесі підготовки статті використано загальнонаукові методи дослідження: історичного, логічного аналізу, синтезу та абстракції.

Результати дослідження. Міжнародна політична економія розглядає економіку і політику як активно взаємопов'язані сфери людської діяльності, вона прагне розробити методологічну базу та методичний інструментарій визначення впливу політики на глобальну економіку та економіки на політику. Про вплив політики на економіку ще Дж. М. Кейнс писав: ідеї економічних та політичних мислителів – і коли вони праві і коли помиляються – мають набагато більше значення, ніж прийнято вважати. В дійсності, тільки вони і правлять світом [9, с. 383]. Тому світова економіка, безперечно, завжди буде

знаходиться під впливом конкуруючих між собою політичних та ідеологічних конструкцій. Вплив економіки на політику визначається принаймні тим, що ефективність політики можливо інтерпретувати тільки через економічні наслідки, тому що у будь-якому іншому вимірі вона втрачає сенс як соціально-економічна категорія. Щодо змісту цього взаємозв'язку, то тут немає методологічних проблем, вони є у методичній площині – наприклад, його моделювання, виміру тощо.

Стосовно глобалізації та глобального управління існує думка, що для МПЕ головна проблема глобалізації – глобальне управління (*global governance*). ГУ для політекономії – невід'ємна частина глобальних процесів, що обумовлено їх можливими негативними наслідками та потребами світової спільноти у їх нейтралізації [10, с. 60]. Такої думки дотримуються досить багато фахівців і політиків. Проте, не заперечуючи її важливості, таке трактування "головної проблеми" потребує методологічного уточнення. Необхідно визначитися: по-перше, чи може політекономія мати прескриптивний (нормативний) дискурс, а по-друге, головна проблема глобалізації – це її онтологічний зміст, розуміючи який, можливо сформулювати парадигму управління нею.

Для того, щоб управляти чимось, необхідно формувати цілі, тобто робити певний вибір на множині існуючих чи вдаваних цінностей з метою їх реалізації. Але теорія, якою є МПЕ, не повинна ставити цілі та надавати рекомендації, як облаштувати світ. Її призначення – визначати природу явищ та процесів, взаємозв'язки між ними та їх наслідки у дескриптивному дискурсі, а ставити цілі та розробляти стратегії щодо їх реалізації мають політики та їх економічні консультанти (згадаємо у цьому контексті принцип Юма: неможливо визначити те, що має бути, з того, що є, тобто прескриптивне не визначається дескриптивним). Однак у будь-якому випадку ті, хто хочуть керувати світом, повинні враховувати обмеження, які породжуються взаємодією економіки та політики. Тобто йдеться про вивчення взаємодії світової політичної інституціональної матриці (міжнародне право, глобальні та регіональні політичні інститути тощо) і глобальних економічних інститутів у контексті їх впливу на світову економіку та міжнародні економічні відносини (МЕВ) з метою обґрунтування можливостей забезпечення умов їх оптимальної взаємодії у планетарному масштабі при різних варіантах траєкторії розвитку світової спільноти. МПЕ може і повинна закласти методологічну основу глобального управління та відповісти на питання, яким чином можливо впливати на глобальні процеси та що може статися при виборі того чи іншого варіанта глобальної інституційної матриці, створення якої є необхідною умовою реалізації глобального управління. Щодо суто управлінської парадигми ГУ, то нею має займатися глобальний менеджмент як нормативна наука про управління світовими соціально-економічними та політичними процесами.

Якщо йдеться про глобальне управління, то, очевидно, необхідно зрозуміти *природу глобалізації* та процесів, які породжують її просторово-часові формати і динаміку. Часто ми оперуємо поняттями "глобалізація", "глобальний світ", "глобальна економіка", як чимось само собою зрозумілим і трактуємо їх зміст у тривіальному лінійному дискурсі, тобто як односторонній рух до уніфікації світу. Але світова економіка є відкритою нелінійною системою, хаотичним, самоорганізаційним процесом, який лише наближено демонструє впорядкованість [11, с. 86]. Це потребує принципово іншого методологічного підходу до її розуміння, аналізу та прогнозування розвитку, в основі якого повинні знаходитися не класичні економіко-політичні уявлення (рівновага, детермінізм тощо), а теорія нелінійних соціально-економічних систем, відома як "синергетика". В основі синергетичного дискурсу знаходяться поняття: нелінійний вплив та нелінійна взаємодія, структурований порядок і динамічний хаос, невизначеність, самоорганізація, дисипативність, стабільність через нестабільність, єдність через різноманітність, ентропія соціально економічної системи, турбулентність і біфуркація соціально-економічних процесів, ймовірнісна та цільова причинність [12–15]. Детально глобалізацію у синергетичному дискурсі розглянуто у статті "Феноменологія глобалізації" [16], основні концептуальні тези якої доречно навести у контексті цього дослідження.

Глобалізація – це природний, на рівні соціального інстинкту людини, еволюційний процес соціальної просторово-часової самоорганізації людства у планетарному масштабі. Глобалізація як еволюційний процес не має мети, а має *доцільність*. Глобалізація – атрибут людського буття. Суб'єктом і об'єктом глобалізації є людина у різних інституційних форматах своєї соціальної організованості; у розширеному контексті – людство. В основу глобалізації покладено фундаментальні сили – свобода волі людини, її інтенціональність, соціальний гомеостаз і здатність до самоорганізації. Підґрунтям самоорганізації є конкуренція за обмежені ресурси, яка спричиняє різні просторово-часові формати світової спільноти.

Глобалізація продукує соціальну, політичну та економічну зв'язність людства, що є необхідною умовою його цивілізаційного розвитку. Вона активно впливає на формування та розвиток людської цивілізації, її просторово-часових та якісних змістів і, в свою чергу, залежно від цивілізаційного розвитку людства, вона набуває різних якостей та динаміки. Цивілізація і глобалізація знаходяться у тісній взаємозалежності. Наприклад, капіталізм різко прискорив глобалізацію, тому що за своєю онтологічною сутністю, він є невідпинним процесом економічних змін у просторі та часі (інновації, нові ринки, нові прибутки).

Глобалізація – це процес формування системної узгодженості функціонування множини національних інституціональних структур, в основі якого знаходиться нестабільний баланс інтересів. Економічна

глобалізація – процес асимптотичного наближення світової економіки до певної межі її зв'язності, після якої неминуче наступає конфлікт інтересів, дезінтеграція та перехід до іншої конфігурації їх балансу. Це природна властивість розвитку будь-якої складної багатосуб'єктної соціально-економічної системи. "Глобальної економіки" у розумінні М. Кастельса як єдиної системи, здатної функціонувати в режимі реального часу у масштабах всієї планети, не існує і не може існувати [17, с. 69]. Існує глобальна взаємозалежність фрагментованих інституціональних структур, але не існує їх глобальної взаємопогодженості. Так звану глобальну економіку у дискурсі системного аналізу слід розглядати як структурно *складну, нелінійну, різнорідно зв'язну систему*, виходячи з розуміння, що різнорідності іманентні буттю та історії людства [18, с. 95]. Як відзначає М. Чешков, такі грані реальності, як універсалізація та локалізація, зв'язність та розділеність слід розуміти як взаємопов'язані, а локалізація і роздільність – необхідні умови існування процесу універсалізації та зв'язності Світу [18, с. 96].

Глобалізація – це безкінечний просторово-часовий процес структуризації форм і змісту буття людства, результатом якого є спонтанний відбір і закріплення на соціоментальному рівні ефективних знань та практик. Світове суспільство у своєму розвитку наближається до певної межі складності та невизначеності (ентропія системи зростає), настає стан біфуркації, на якому включаються механізми соціальної самоорганізації, і глобальна сталість відновиться на більш високому рівні нерівноважності та складності. Тобто відбудеться фазовий перехід системи в інший стан, з іншим розподілом ентропії та іншим граничним рівнем (точки біфуркації) переходу до нового стану. Цей процес буде проходити до тих пір, поки система буде відкритою. Тому не можна погодитися з тезою, що зростання складності суспільства по кривій з гіперболічним прискоренням може з середини ХХІ ст. перетворитися на вертикаль, тобто швидкість процесу наблизиться до безкінечності, а інтервали між фазовими переходами – до нуля, що призведе до колапсу світової цивілізації (точка сингулярності) [19, с. 25–29]. Це лінійний підхід: гіпербола вказаної залежності в іншій фазі стану суспільства може перейти у пряму, логарифмічну та іншу (і не обов'язково функціональну) залежність, яку визначити наперед дуже складно, але необхідно, принаймні мати уяву про можливі траєкторії розвитку системи. Соціально-економічні процеси не є марковськими, тобто їх майбутній розвиток залежить від попереднього, отже, можливо побудувати функцію розподілу ймовірностей майбутніх станів системи. Це прямо стосується проблеми ГУ, тому що невідомими (незрозумілими) процесами управляти неможливо.

До того ж перехід системи в інший стан не означає збільшення ентропії. Справа в тому, що ентропія ($E(x)$) – це суб'єктивна характеристика системи, тому що вона визначається ймовірністю передбачення її певного стану (x): $E(x) = - \sum P(i) \ln P(i)$, де $P(i)$ – ймовірність

настання стану (x). З цієї функції випливає: якщо система повністю прогнозована, тобто $P(i) = 1$, то $E(x) = 0$; з наростанням невизначеності системи значення $P(i)$ наближається до нуля, а $E(x)$ зростає до безкінечності. Але, як відзначалося, цей процес на певному рівні ентропії ($E(t)$) буде перервано, і система перейде в інший більш складний стан, можливо, з меншою ентропією. Як відомо, знання ймовірності настання того чи іншого стану ($E(t)$) залежить від розуміння процесу, що продукує його. Зважаючи, що співвідношення між знанням та невизначеністю складне і нелінійне (зростання знання розширює сфери як відомого, так і невідомого), тому важко сказати, як буде себе вести ентропія системи – вона може зрости, а може зменшитися. У цьому випадку теж необхідно прораховувати спектр ймовірностей її (ентропії) можливих значень.

Глобалізація, як процес, завжди набуває обличчя найбільш конкурентної культури чи культур. Саме це і створює неможливість нав'язати людству штучно сконструйовану модель глобалізації, про яку так багато говорять сьогодні, особливо "ліві" політики та економісти. Глобалізація не є одновекторним процесом. Вона по-різному проходить на різних ієрархічних рівнях організації соціуму: на рівні держав та націй, регіональному, субрегіональному та планетарному. І на кожному рівні є лідер, який і визначає її обличчя. Лідери змінюються, змінюються й її обличчя.

По суті, економічна глобалізація є процесом конвергенції національних економік, але, як будь-який соціально-економічний процес, він не є однозначним. Г.ж. Колодко справедливо відзначає: глобалізація несе всім додаткові можливості розвитку та додаткові загрози для розвитку. Тому вправність економічної політики сьогодні зводиться до вмілого маніпулювання дилемами, що виникають у нових обставинах: мінімізувати загрози, максимізувати можливості, знижуючи неминучі втрати участі у глобальній економічній грі та збільшуючи вигоди від неї [20, с. 99]. Глобалізація постійно створює нові формати взаємозв'язків та взаємодій між своїми суб'єктами і, відповідно, нові можливості для їх розвитку. Від того, яку та чи інша країна має здатність до "вмілого маніпулювання дилемами" залежить її економічний та соціальний стан. Тому соціально-економічна нерівність країн та "несправедливий" розподіл "благ глобалізації" спричинені не глобалізацією, а різним цивілізаційним змістом розвитку фрагментованих суспільних утворень людства, який визначається їх умінням "маніпулювати дилемами".

Нинішній економічний світовий порядок вимагає змін, і вони настануть, хочемо ми того чи ні, оскільки процес глобалізації природно буде намагатися досягти певної динамічної рівноваги. Глобальні дисбаланси та виклики попереджають нас, що процес глобалізації у його сьогоднішньому вигляді наближається до стану турбулентності, за яким настануть стан біфуркації та нове обличчя глобалізації, яке ми, якщо і можемо визначити, то дуже приблизно, у загальному плані. Але є намагання цілеспрямовано сформувати його через вплив на глобальні процеси, тобто через так зване ГУ (*global governance*). Навколо семан-

тичного змісту цього терміна існує дискусія, так як "governance" не означає у прямому розумінні "управління". Воно, за тлумаченням експертів ООН, які ввели цей термін, означає управління на основі добровільного консенсусу щодо цілей, предмета та методів [21], тобто центральне місце у його розумінні займає "консенсус".

Тому, перш ніж говорити про перспективи ГУ та його можливі зміст і форми, слід звернути увагу на фундаментальну проблему, а саме: *будь-яка модель глобального управління не може інтегрувати в собі не тільки всі, а, принаймні, більшість цілей та інтересів глобальної спільноти, тому що людство ніколи не зможе узгодити свої цілі та дії (глобальний консенсус) у дискурсі ліберальних засад глобального соціуму та його економіки* (теорема Ерроу; проблема "трагедія спільного" – Г. Гардін, П. Бурдье). І хоча ліберальний дискурс є природною основою глобальних соціально-економічних процесів, а сила лібералізму полягає, "... у гнучкості його постулатів і форм, у відсутності стандартних матриць, у можливості узгодженостей на його платформі суперечливих або навіть полярних політичних поглядів" [22, с. 8], він у будь-якому випадку, як свідчить історія і сьогодення, формує нестійкий консенсус. Але з цим необхідно миритися і постійно намагатися утримувати його параметри у прийнятних межах, розуміючи, що лібералізм формує можливості для існування і взаємодії різних суспільних систем, що свобода та відкритість стимулює довіру між суб'єктами глобалізації та потяг до співпраці. Щодо альтернативи, а це тиск чистішої волі, то вона може забезпечити на певний період "жорсткий" консенсус, для якого будуть характерні латентні придушені протиріччя, що згодом можуть вулканічно вибухнути і привести до гострих протистоянь та силових конфліктів.

Вибудова ГУ на неокласичних соціально-економічних постулатах, як це робить Дж. Бьюкенен, не приводить до успіху. Розуміння ним взаємодії економіки та політики, які покладено в основу його теорії суспільного вибору, базується на трьох основних методологічних посилах: методологічний індивідуалізм, концепція "*homo economicus*", політика як процес обміну (політичний ринок) [23]. З цього випливає, що суб'єкти ГУ переслідують власні раціональні економічні та політичні цілі. Але досягти системної згоди у дискурсі парето-ефективного стану чи рівноваги за Нешем, а також теорії ігор при існуванні великої кількості суб'єктів світової політики та економіки, численних різноманітних зв'язків, залежностей між ними та невизначеності їх поведінки неможливо, а головне, методологічний індивідуалізм та раціональність вибору не передбачає суспільного консенсусу, хіба що у дуже спрощених теоретичних моделях.

До того ж динамічно збільшується множина суб'єктів міжнародних економічних відносин: прискорений технологічний розвиток, особливо інформаційних та комунікаційних технологій, доступ до освіти утворюють глобальну значимість індивідуума – він стає активним

суб'єктом світової політики та економіки через соціальні мережі, які, з одного боку, індивідуалізують суспільство, а з іншого – згуртовують його у непередбачуваних форматах та структурах. Їх поведінку важко прогнозувати, а тому вони значно ускладнюють механізм прийняття консолідованого глобального чи регіонального рішення.

Стосовно групових (національних, регіональних, глобальних) інтересів та цілей, то, як зазначав М. Олсон, це "особливі інтереси" невеликих груп (еліт), які перемагають інтереси "всіх людей" [24, с. 135]. Національних інтересів, як можуть їх розуміти пересічні громадяни, немає, а наразі є інтереси правлячих груп, "особливі інтереси", які вони намагаються видати за національні. Інтереси ці дуже мінливі та, в принципі, збігатися не можуть, за винятком, скажімо, реальної загрози глобальної катастрофи, але не більше. Правий Ф. Хаск, який зауважує, що в економічній системі з глибоким поділом праці (*а такою є і буде світова економіка – О.В.*) у людей не може бути спільних цілей, а тільки спільні правила поведінки [25, с. 484]. До того ж ці правила необхідно дуже виважено формулювати в інституційному форматі. Так, Дж. Бьюкенен у своїй Нобелівській лекції відзначав, що він намагався переконати економістів у необхідності розробки "конституції економічної політики" та визначення тих правил і обмежень, в рамках яких приймаються політичні рішення [26], але, як відомо, з цього нічого не вийшло. Тому, коли йдеться про необхідність регулювання світового економічного порядку, то слід зважати на те, що, по-перше, як засвідчує досвід ЄС, "конституцію економічної політики" або щось подібне дуже важко, а інколи й неможливо прийняти навіть на регіональному рівні з більш-менш схожими за соціально-економічним та політичним розвитком країнами; по-друге, тим більш це неможливо реалізувати у планетарному масштабі.

Глобалізація, безумовно, набуває певних характеристик під впливом людської діяльності. Таким чином, якщо людська діяльність може впливати на процеси глобалізації, то людина може ними і керувати, створюючи певні збурення у течії глобалізації та своїми діями спрямовувати її у бажаному напрямі. Ця взаємодія і є важливою складовою онтологічного змісту глобалізації та ГУ. Тому серед політиків та багатьох економістів поширений оптимістичний погляд на можливість створення глобальних інститутів, які зможуть забезпечити збалансований, тобто сталий розвиток глобального суспільства та його економіки. Наприклад, Гж. Колодко вважає, що головним завданням на майбутні роки має бути створення такого світового інституційного порядку, який поступово та безконфліктно замінить існуючий у світі інституційний хаос [20, с. 49]. Деякі фахівці прямо говорять про необхідність створення інституту глобального економічного управління, метою якого стане досягнення колективних глобальних цілей (подолання глобальних дисбалансів і нерівномірностей економічного розвитку, контроль над експансією монополій, деконцентрація технологічних ресурсів) [27, с. 71].

Звернемося до моделі глобального управління, яку можливо розглянути у двох варіантах – "жорсткому" та "м'якому". Управління першого типу передбачає систему інститутів, принципи, політичні та правові норми, поведінкові стандарти, якими визначаються особливості регулювання проблем транснаціонального та глобального характеру у природних та соціальних просторах [28, с. 7]. Це щось на кшталт "глобального уряду" (*global government*). У цьому контексті виникає проблема: хто та як буде формувати глобальні цілі, якщо йдеться про глобальне управління, і що таке "глобальні цілі"? Очевидно, це цілі, які має формувати "глобальний суб'єкт", тобто глобальна еліта, яка має представляти цінності та цілі еліт, принаймні, всіх суб'єктів міжнародних відносин. Але досягти консенсусу можливо тільки за наявності зовнішнього доповнення – "диктатора" (теорема Ерроу). А тому глобальний уряд (або щось схоже на нього) неодмінно буде еволюціонувати до центристського режиму, авторитарної представницької демократії, що не матиме шансів на його сприйняття світовою спільнотою.

У цьому контексті слід звернутися до другого варіанта ГУ, який принципово відрізняється від першого. Основний методологічний посыл полягає в тому, що якщо ми визначили глобалізацію, світове суспільство та його економіку як процеси та системи синергетичного характеру, то й управляти ними необхідно відповідно до їх природи.

Синергетичному підходу відповідає "м'яке регулювання", в основі якого знаходяться слабкі, так звані резонансні впливи (вплив на процес у належному місці та у визначений час), які відповідають внутрішнім тенденціям розвитку процесу (підштовхування процесів глобалізації у визначених напрямках у розумінні теорії Р. Талера, лауреата Нобелівської премії 2017 р.) [29]. Отже, можливо генерувати та втілювати бажані структури. Особливо важливо здійснювати такий вплив у станах біфуркації – підштовхувати до вибору такої траєкторії з множини можливих, яка б забезпечувала досягнення цілей. Такий підхід близький до "*global governance*". Проте вибір цей буде суб'єктивним, і не факт, що він буде ефективним з позицій локальних інтересів світової еліти. До того ж виникає питання – хто буде "визбирати та підштовхувати"? Коло замикається. Але, попри всі застереження, глобальна інституційна матриця має бути створена. Як говорив Ф. Рузвельт, краще щось робити, ніж нічого не робити. Її дії мають бути націленими, передусім, на вирішення проблем безпеки з правом прямого регулювання військових конфліктів та екологічних загроз. Усе інше у рекомендаційному та консенсусному режимі. При цьому не слід уникати протиріч та конфліктів, вони будуть завжди, з ними необхідно жити, бо вони є запорукою розвитку. Тільки в такому випадку можливо обійти "трагедію спільного" без звертання до "вищого авторитету" у будь-якому розумінні.

У контексті управління глобалізацією слід звернути увагу на так звану трилему Д. Родріка, яку він називає "фундаментальною політичною трилемою світової економіки", зміст якої полягає у такому:

неможливо одночасно підтримувати демократію, національне самовизначення та економічну глобалізацію. Якщо нам потрібна більш глибока глобалізація, то слід відмовитися або від національної держави, або від демократичної політики. Щоб зберегти та зміцнювати демократію, доведеться робити вибір між національною державою та міжнародною економічною інтеграцією. А якщо пріоритетами оголошені національна держава та самовизначення, то необхідно вибирати між поглибленням демократії та поглибленням глобалізації. Коріння наших проблем криється у небажанні змиритися з невідворотністю цього вибору [30, с. 11–12].

Щодо вибору, то це зразок лінійного мислення. Якщо демократія, суверенність та глобалізація притаманні природі людини, а це виглядає переконливо, то суспільство, незважаючи на політичні амбіції своїх лідерів, знайде їх оптимальний баланс. Здійсниться переформатизація глобалізаційних процесів, що приведе до нового співвідношення демократії, суверенітету та рівня глобалізації/інтеграції. У цьому і полягає зміст самоорганізації суспільства та його економіки. Приклад: "brexit" у Великій Британії та інші події в ЄС. Ніякої трилеми немає. Безумовно, якщо нав'язувати глобалізацію та демократію, то будуть проблеми. Але на заваді будь-якого насилля стоїть конкуренція інститутів і, в кінцевому рахунку, в процесі еволюції перемагають найбільш конкурентні. Отже, пріоритети мають бути розставлені у такому порядку: "держава – демократія – глобалізація", і "вибирати" немає з чого, так як суспільний розвиток показує, що саме за цим порядком і розвивається світ. Більш того, зміцнення інституту держави є необхідною умовою розвитку демократії, глобалізації та створення стабільного світового порядку.

Звернемося до проблеми *глобального консенсусу* як необхідної умови ефективності ГУ. Її зміст визначається *довірою* між суб'єктами міжнародних відносин. Довіра – ресурс, який дозволяє мінімізувати трансакційні витрати сторін міжнародних відносин та приймати погоджені рішення. Основою міжнародної довіри є принцип "угоди повинні додержуватися" (*pasta sunt servanda*), який постулює, що кожна сторона угоди буде чітко дотримуватися вписаних норм. У широкому розумінні міжнародну довіру можливо визначити як очікування, ймовірність того, що певні суб'єкти будуть поводитися згідно з прийнятими міжнародними нормами, не на шкоду інтересам тих, кого ці норми захищають.

Механізмом формування довіри на міжнародному рівні є міжнародні відносини у широкому сенсі, у тому числі і МЄВ, які являють собою стратегії реалізації локальних інтересів у системі світової економіки. По суті, це системні конкурентні стратегії суб'єктів міжнародного права, метою яких є вигідне позиціонування на світових політичних та економічних ринках, враховуючи існуючі та можливі внутрішні та зовнішні обмеження природного, економічного, політичного тощо змісту.

Головним інструментом формування довіри на всіх структурних рівнях суспільства є політика. Політика – форма самоорганізації суспільства, сутність якої полягає у структуризації влади як ресурсу, який

формує його інституціональну організацію, а тому визначає всі аспекти життя суспільства, у тому числі й економічні. Політика є природним інстинктом людини (за Аристотелем, людина є політичною твариною); політика – це стратегії конкурентної боротьби за владу як ресурс, що дає широкі можливості щодо економічної влади. Політичні відносини формують політичний ринок, де суб'єктами/продавцями виступають політики зі своїм товаром/обіцянками, а споживачами – електорат, які голосують/довіряють, тобто "купають" товар. Довіра це, так би мовити, гроші виборців, а рівень довіри до конкретного кандидата – його ціна. Довіра електорату надає політику на певний період право на користування специфічним капіталом – владою. Тому політична боротьба ведеться, насамперед, за довіру. Щодо політичного ринку країни, то тут є держава, є виборці та претенденти (суб'єкти та об'єкти політики), є інститути, тобто маємо у повній визначеності політичний ринок.

Однак чи можливо говорити про "глобальний політичний ринок" за аналогією з "національним" як ринок, на якому формується "глобальна довіра", адже цей простір не є чітко інституціоналізованим у політичному аспекті? Мабуть, що ні. "Глобальний політичний ринок" радше незв'язний політичний простір, на якому змагаються у дискусіях різні погляди, тобто є пропозиція ідей та проєктів, але немає чітко визначеного глобального споживача, який через довіру може наділити владою, але ж невідомо "як", "кого" і "якою владою". Тому говорити про глобальний політичний ринок слід з певними пересторогами.

Абстрактно глобальний політичний простір можливо визначити як сукупність політичних ринків держав, які є його суб'єктами та об'єктами. На цьому ринку за допомогою політики країна як суб'єкт світового політичного простору формує та реалізує свою як міжнародну, так і глобалізаційну політику, створює свій бренд, призначення якого формувати довіру до країни. Образно кажучи, бренд – це "товар", призначенням якого є позиціонування країни на світовому політичному просторі та ринку приватних благ (а також у глобальних представницьких інститутах) та стимулювання інших суб'єктів міжнародних відносин до співпраці. Тут призом є довіра та співпраця, яка може трансформуватися у скриті владні відношення, що є звичайним у міжнародній практиці. Довіра – гарант ефективної співпраці з суб'єктами міжнародних відносин не тільки у політичній площині, але й, що важливо, в економічній.

Довіра до держави у міжнародному вимірі є складовою її *соціального капіталу*, під яким слід розуміти здатність країни до міжнародної співпраці. Якщо розглядати соціальний капітал через призму глобального управління, то це здатність країни до колективних дій заради досягнення спільної мети, тобто він є його основою.

На сьогодні міжнародна довіра здебільшого має ситуативний, фрагментарний, цільовий характер. Є приклади і перспективної довіри, що реалізується певною мірою у різних міжнародних структурах, наприклад,

НАТО, ЄС, ЄАЕС, ін. Проте, як свідчить історія, між країнами не було і немає довіри. І нині, хоча світ і став більш відкритим, але довіри між країнами не існує, особливо між економічними та політичними лідерами, які визначають її світовий рівень.

Важливим напрямом методології глобального управління в контексті його ефективності, є обґрунтування так званої *"проблеми справедливої глобалізації"*. У загальному розумінні поняття *"справедливість глобалізації"* як природного еволюційного процесу не існує. Йдеться лише про справедливість дій конкретних суб'єктів у його контексті, тобто про міжнародні відносини між суб'єктами міжнародного права. В окремих випадках взаємовідносини можуть бути визнаними справедливими, якщо їх результат влаштовує прямих учасників та всі сторони, яких ці взаємовідносини можуть торкатися. Але у загальному плані можливо і потрібно трактувати справедливість як абстрактне поняття, і у цьому варто погодитися з тезою Ф. Хайєка щодо того, що вона базується на певних загальних правилах дій, безвідносно до суб'єктів та їх цілей, які визнаються світовою спільнотою припустимими, а наразі справедливими безвідносно до результатів дій. При цьому правила справедливої поведінки не можуть захищати всі інтереси, у тому числі і найважливіші, але захищають лише те, що називають *"законними"* очікуваннями, тобто очікуваннями, які визначені, а інколи навіть створені положеннями права [25, с. 205]; у випадку міжнародних відносин, міжнародного права, яке обмежило б можливість національних урядів завдавати один одному шкоду [25, с. 470].

Стосовно глобалізації, то якщо вона супроводжується загальними обов'язковими міжнародними нормами, які забезпечують *можливість рівного для всіх доступу до "благ глобалізації"* (принцип рівного доступу), то у цьому і буде полягати зміст її справедливості. *"Доступ"* визначається потенціалом, скажімо, країни до засвоєння прогресивних інституційних практик, технологій тощо, який у різних країн різний, що й спричиняє нерівність, яку здолати неможливо, а тому *"глобальна справедливість"*, як її розуміє більшість людей – утопія, а, як відомо, утопії можливо будувати, але неможливо побудувати.

Висновки. До предмета МПЕ необхідно долучити проблеми глобалізації, зокрема її онтологічного змісту та керованості, в основі якого має бути синергетичний дискурс. Глобальну економіку слід розглядати як структурно складну, нелінійну, різнорідно зв'язну нестабільну систему, джерелом розвитку якої є постійне балансування суперечливих інтересів суб'єктів МЄВ, а світовий економічний порядок є продуктом їх конкуренції на міжнародних економічних та політичних ринках.

Необхідність управління процесами світового розвитку, зокрема економічного, обумовлена їх нестійким турбулентним станом як передвісником неминучих глобальних криз, завданням якого є мінімізація їх негативних наслідків. Під глобальним управлінням потрібно розуміти системне корегування глобальних процесів на основі створення відпо-

відної інституціональної політичної і соціально-економічної матриць. Гарантія його ефективності – домовленість національних еліт – глобальний консенсус, природа якого визначається сталою нестабільністю.

Методологія глобального управління повинна базуватися на розумінні нелінійної природи глобалізаційних процесів та нерівноважного формату глобального консенсусу, що потребує відповідного управлінського концепту, заснованого на м'якому, узгодженому світовою елітою системному впливі на глобальні процеси через легітимні глобальні інститути. Жорсткий варіант глобального управління призведе до протистоянь та конфліктів. Парадигма глобального управління повинна ґрунтуватися на ліберальній основі, що є запорукою її справедливості.

Національній науковій спільноті слід посилити міжнародні глобалізаційні дослідження, зважаючи на значну залежність України від світової, принаймні, європейської політики. Необхідно більш глибоко досліджувати природу сьогодишніх та особливо майбутніх глобальних викликів, щоб бути до них готовими та здатними оптимізувати їх вплив на реалізацію національних інтересів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. *Gilpin R., Gilpin J. M.* Global Political Economy : Understanding the International Economic Order. Princeton, Princeton University Press, 2001. 440 p.
2. *Frieden J. A., Lake D. A., Broz J. L.* International Political Economy : Perspectives on Global Power and Wealth. New York, W.W. Norton & Company, 2009. 608 p.
3. *Cohn T. H.* Global Political Economy. New York, Routledge, 2016. 448 p.
4. *Oatley T.* International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Economy (5 Ed.). New York, Routledge, 2013. 430 p.
5. *Бьюкенен Дж.* Конституция экономической политики. Соч. Сер. "Нобелевские лауреаты по экономике". Т. 1. Гл. ред. кол. : Р. М. Нуреев и др. М. : ТаурисАльфа, 1997. С. 16–30.
6. *Білорус О. Г.* Економічна глобалістика. Світ-система глобалізму : монографія. Київ : Ун-т "Україна", 2016. 533 с.
7. *Глобальное экономическое развитие: тенденции, асимметрия, регулирование : монография ; под науч. ред. Д. Лукьяненко, А. Поручника, В. Колесова.* Киев : КНЭУ, 2013. 466 с.
8. *Філіпенко А.* Методологічний дискурс міжнародної економічної політики. Міжнар. економічна політика. 2013. 18 (№ 1). С. 3–20.
9. *Кейнс Дж. М.* Общая теория занятости, процента и денег. Избр. М. : Эксмо, 2007. 960 с.
10. *Олейнов А.* Международная политэкономия: предмет и метод. Мировая экономика и международные отношения. 2017. Т. 61. № 2. С. 52–64.
11. *Фоули Д.* Математический формализм и политэкономическое содержание. Вопросы экономики. 2012. № 7. С. 82–95.
12. *Князева Е. Н., Курдюмов С. П.* Законы эволюции и самоорганизации сложных систем. М. : Наука, 1994. 248 с.

13. Ласло Э. Век бифуркации. Постигание изменяющегося мира. Путь, 1995. № 1. С. 3–129.
14. Пригожин И., Стенгерс И. Порядок из хаоса: Новый диалог человека с природой : пер. с англ., общ. ред. В. И. Аршинова, Ю. Л. Климонтовича и Ю. В. Сачкова. М. : Прогресс, 1986. 432 с.
15. Хакен Г. Синергетика. М. : Мир, 1980. 406 с.
16. Онищенко В. Феноменология глобализації. Економічна теорія. 2014. № 2. С. 32–43.
17. Кастельс М. Информационная эпоха. Экономика, общество и культура. М. : ГУ ВШЭ, 2000. 608 с.
18. Чешков М. Идея мирового развития в контексте мироведческого знания. Междунар. экономика и междунар. отношения. 2013. № 7. С. 95–103.
19. Назаретян А. П. Нелинейное будущее: сингулярность 21 века как элемент Мегаистории. Век глобализации. Исследование современных глобальных процессов. 2015. № 2. С. 18–34.
20. Колодко Гж. В. Глобализация, трансформация, кризис – что дальше? М. : МАГИСТР, 2012. 176 с.
21. *Our Global Neighborhood. The Report of the Commission on Global Governance.* Oxford, 1995. URL : <http://www.defendruralamerica.com/files/GlobalGovernanceHenryLamb.pdf>.
22. Гальчинський А. Лібералізм: уроки для України. Київ : Либідь, 2011. 288 с.
23. Бьюкенен Дж. М. Политика без романтики: краткое изложение позитивной теории общественного выбора и ее нормативных условий. Вехи экономической мысли. Экономика благосостояния и общественный выбор. Т. 4 ; под общ. ред. А. П. Заостровцева. СПб. : Экономическая школа, 2004. С. 417–434. URL : <http://www.seinstitute.ru/Files/veh4-3>.
24. Олсон М. Логика коллективных действий. Общественные блага и теория групп ; пер. с англ. М. : ФЭИ, 1995. 174 с.
25. Хайек Ф. Право, законодательство и свобода: Современное понимание либеральных принципов справедливости и политики ; пер. с англ. Б. Пинскера и А. Кустарева ; под ред. А. Куряева. М. : ИРИСЭН, 2006. 644 с.
26. Бьюкенен Дж. Конституция экономической политики. URL : http://www.lukyanyenko.at.ua/_ld/1/114____.pdf.
27. Резнікова Н. Феноменология незалежності в умовах економічної глобализації. Міжнародна економічна політика. 2016. № 1(24). С. 52–73.
28. Глобальное управление: возможности и риски. Отв. ред. В. Г. Барановский, Н. И. Иванова. М. : ИМЭМО РАН, 2015. 315 с.
29. Талер Р., Санстейн К. Поштовх. Як допомогти людям зробити правильний вибір. Київ : Наш формат, 2017. 312 с.
30. Родрик Д. Парадокс глобализации: демократия и будущее мировой экономики ; пер. с англ. Н. Эндельмана ; под ред. А. Смирнова. М., 2014. 576 с.

Стаття надійшла до редакції 08.12.2017.

Onishchenko V. Global governance in the context of international political economy.

Background. The need for global governance (GG) of world economy is conditioned by the instable turbulent state, that is the reason of global crisis and the urgent need to minimize the consequences.

Analysis of recent research and publications. The actuality of clarification of the nature of subjects and objects of global governance is determined on the basis of analysis of publications of foreign and domestic experts.

The **aim** of the article is the clarification of the paradigm of global governance in the methodological discourse of international political economy (IPE).

Materials and methods. The materials of the research are the proceedings of domestic and foreign specialists. The following general scientific methods of research were used while preparing the article: historical, logical analysis, synthesis and abstraction.

Results. It is proved that the ontological problems of globalization and its governance should be added to the subject-methodological discourse of IPE. The global economy is proposed to be considered as nonlinear, heterogeneous, interconnected, unstable system; at the heart of its development is the constant balancing of conflicting interests of its subjects. GG methodology was substantiated in the context of the nonlinear nature of globalization processes and the unbalanced format of global consensus that needs to have an appropriate governance concept based on the "soft", coordinated by the world elite systemic influence on the world economic processes through the legitimate global institutions.

Conclusion. The global governance should respond to the nature of global processes and should be based on the global consensus of the national elites.

Keywords: international political economy, ontology of globalization, Global Economy, global governance.

REFERENCES

1. Gilpin R., Gilpin J. M. *Global Political Economy : Understanding the International Economic Order*. Princeton, Princeton University Press, 2001. 440 p.
2. Frieden J. A., Lake D. A., Broz J. L. *International Political Economy : Perspectives on Global Power and Wealth*. New York, W.W. Norton & Company, 2009. 608 p.
3. Cohn T. H. *Global Political Economy*. New York, Routledge, 2016. 448 p.
4. Oatley T. *International Political Economy: Interests and Institutions in the Global Economy* (5 Ed.). New York, Routledge, 2013. 430 p.
5. B'jukenen Dzh. Konstitucija jekonomicheskoy politiki. Soch. Ser. "Nobelevskie laureaty po jekonomike". T.1. Gl. red. kol. : R. M. Nureev i dr. M. : TaurusAl'fa, 1997. S. 16–30.
6. Bilorus O. G. *Ekonomichna globalistyka. Svit-systema globalizmu : monografija*. Kyi'v : Un-t "Ukrai'na", 2016. 533 s.
7. *Global'noe jekonomicheskoe razvitie: tendencii, assimetrija, regulirovanie : monografija ; pod nauch. red. D. Lukjanenka, A. Poruchnika, V. Kolesova*. Kiev : KNJeU, 2013. 466 s.
8. Filipenko A. Metodologichnyj dyskurs mizhnarodnoi' ekonomichnoi' polityky. *Mizhnar. ekonomichna polityka*. 2013. 18 (№ 1). S. 3–20.
9. *Kejns Dzh. M. Obshhaja teorija zanjatosti, procenta i deneg*. Izbr. M. : Jeksmo, 2007. 960 s.
10. Olejnov A. *Mezhdunarodnaja politjekonomija: predmet i metod. Mirovaja jekonomika i mezhdunarodnye otnoshenija*. 2017. T. 61. № 2. S. 52–64.
11. Fouli D. *Matematicheskij formalizm i politjekonomicheskoe sodержanie*. *Voprosy jekonomiki*. 2012. № 7. S. 82–95.
12. Knjazeva E. N., Kurdjumov S. P. *Zakony jevoljucii i samoorganizacii slozhnyh sistem*. M. : Nauka, 1994. 248 s.
13. Laslo Je. *Vek bifurkacii. Postizhenie izmenjajushhegosja mira*. Put', 1995. № 1. S. 3–129.

14. *Prigozhin I., Stengers I.* Porjadok iz haosa: Novyj dialog cheloveka s prirodoj : per. s angl., obshh. red. V. I. Arshinova, Ju. L. Klimontovicha i Ju. V. Sachkova. M. : Progress, 1986. 432 s.
15. *Haken G.* Sinergetika. M. : Mir, 1980. 406 s.
16. *Onyshhenko V.* Fenomenologija globalizacii'. Ekonomichna teorija. 2014. № 2. S. 32–43.
17. *Kastel's M.* Informacionnaja jepoha. Jekonomika, obshhestvo i kul'tura. M. : GU VShJe, 2000. 608 s.
18. *Cheshkov M.* Ideja mirovogo razvitija v kontekste mirovedcheskogo znanija. Mezhdunar. jekonomika i mezhdunar. odnoshenija. 2013. № 7. S. 95–103.
19. *Nazaretjan A. P.* Nelinejnoe budushhee: singuljarnost' 21 veka kak jelement Megaistorii. Vek globalizacii. Issledovanie sovremennyh global'nyh processov. 2015. № 2. S. 18–34.
20. *Kolodko Gzh. V.* Globalizacija, transformacija, krizis – chto dal'she? M. : MAGISTR, 2012. 176 s.
21. *Our Global Neighborhood.* The Report of the Commission on Global Governance. Oxford, 1995. URL : <http://www.defendruralamerica.com/files/GlobalGovernanceHenryLamb.pdf>.
22. *Gal'chyns'kyj A.* Liberalizm: uroky dlja Ukrai'ny. Kyi'v : Lybid', 2011. 288 s.
23. *B'jukenen Dzh. M.* Politika bez romantiki: kratkoe izlozhenie pozitivnoj teorii obshhestvennogo vybora i ee normativnyh uslovij. Vehi jekonomicheskoy mysli. Jekonomika blagosostojanija i obshhestvennyj vybor. T.4 ; pod obshh. red. A. P. Zaostrovceva. SPb. : Jekonomicheskaja shkola, 2004. S. 417–434. URL : <http://www.seinstitute.ru/Files/veh4-3>.
24. *Olson M.* Logika kollektivnyh dejstvij. Obshhestvennye blaga i teorija grupp ; per. s angl. M. : FJeI, 1995. 174 s.
25. *Hajek F.* Pravo, zakonodatel'stvo i svoboda: Sovremennoe ponimanie liberal'nyh principov spravedlivosti i politiki ; per. s angl. B. Pinskera i A. Kustareva ; pod red. A. Kurjaeva. M. : IRISJeN, 2006. 644 s.
26. *B'jukenen Dzh.* Konstitucija jekonomicheskoy politiki. URL : http://www.lukyanenko.at.ua/_ld/1/114____.pdf.
27. *Reznikova N.* Fenomenologija neozalezhnosti v umovah ekonomichnoi' globalizacii'. Mizhnarodna ekonomichna polityka. 2016. № 1(24). S. 52–73.
28. *Global'noe upravlenie: vozmozhnosti i riski.* Otv. red. V. G. Baranovskij, N. I. Ivanova. M. : IMEMO RAN, 2015. 315 s.
29. *Taler R., Sanstejn K.* Poshtovh. Jak dopomogty ljudjam zrobyty pravyl'nyj vybir. Kyi'v : Nash format, 2017. 312 s.
30. *Rodrik D.* Paradoks globalizacii: demokratija i budushhee mirovoj jekonomiki ; per. s angl. N. Jendel'mana ; pod red. A. Smirnova. M., 2014. 576 s.